

LIBRIS

We know
books

Valeriu CAPCELEA

**INTELECTUALITATEA:
ESEŢA, TIPOLOGIA,
LOCUL ŞI ROLUL EI
ÎN SOCIETATEA POST-MODERNĂ**

CUPRINS

PREFAȚĂ

Întrebarea shakespeariană (a fi sau a nu fi) a cercetătorului

Valeriu Capcelea cu referire la intelectualitate9

INTRODUCERE 11

Capitolul 1.

FUNDAMENTELE TEORETICE ȘI PRINCIPIILE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII FENOMENULUI INTELECTUALITĂȚII ȘI ROLULUI EI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ GLOBALIZATĂ	15
1.1. Definierea noțiunii de „intelectualitate” și aspectele ei conceptuale	15
1.2. Examinarea noțiunii de „intelectualitate” în filosofia socială și științele particulare.....	27
1.3. Metodologia cercetării fenomenului globalizării	33
1.4. Categoriile fundamentale ale cercetării filosofice a globalizării	39
1.5. Importanța categoriilor și noțiunilor fundamentale elaborate de filosofia socială la investigarea problemei ce ține de misiunea intelectualității în societatea contemporană	44

Capitolul 2.

GENEZA, ESENȚA, TRĂSĂTURILE SPECIFICE, TIPOLOGIA ȘI MISIUNEA INTELECTUALITĂȚII ÎN VIAȚA SOCIALĂ	47
2.1. Geneza formării intelectualității	47
2.2. Esența, trăsăturile specifice și tipologia intelectualității	59
2.3. Misiunea intelectualității în viața socială	66

Capitolul 3.

FUNȚIILE EXERCITATE DE INTELECTUALITATE ÎN EXISTENȚA SOCIALĂ	75
3.1. Poziționarea față de continuitatea raporturilor de dominație-supunere, de legitimare a configurării societății, de critică a statu-quo	76
3.2. Păstrarea și transmiterea, coordonarea și propagarea resurselor culturale, perpetuarea normelor și valorilor, memoriei sociale	81
3.3. Elaborarea noilor idei, chipuri, modele de acțiune, a programelor politice și sociale	82
3.4. Funcția educativă a intelectualității în viața socială	83

Capitolul 4.

INTELECTUALITATE ȘI CONTEMPORANEITATE	93
4.1. Tratarea în literatura de specialitate a menirii intelectualității în societatea contemporană	93
4.2. Fenomenologia intelectualității post-moderne	100
4.3. Intelectualitatea: între modernism și post-modernism	110
4.4. Locul și rolul intelectualității în transformările sociale din perioada de tranziție post-comunistă	120
4.5. Rolul intelectualității moldovenești în societatea aflată în tranziție	126
4.6. Locul și rolul „intelectualului-specialist” și a „intelectualului-colectiv” în dezvoltarea societății post-industriale	141
4.7. Apune oare „epoca de aur” a intelectualilor?	149

Capitolul 5.

INTELECTUALITATEA ȘI PUTEREA POLITICĂ	157
4.1. Evoluția istorică a raportului dintre intelectualitate și puterea politică	157
4.2. Atitudinea critică a intelectualității față de puterea politică	166
4.3. Raportul dintre intelectualitate și putere în spațiul românesc	171
4.4. Intelectualitatea Republicii Moldova în dihotomia „putere-opoziție”	174
4.5. Fenomenul trădării intelectualității în spațiul românesc	180

Capitolul 6.

CONSIDERAȚIUNI GENERALE DESPRE INTELECTUALITATEA ROMÂNEASCĂ ÎN GENERAL ȘI CEA BASARABEANĂ, ÎN PARTICULAR	191
6.1. Tradiționaliștii și moderniștii în cadrul intelectualității românești	191
6.2. Intelectualitate, tradiționalism și modernism în România contemporană	198
6.3. Geneza intelectualității basarabene	205
6.4. Fenomenologia intelectualității moldovenești	216
6.5. Facultățile intelectualității românești: între „ceea ce trebuie să fie” și „ceea ce este”	221

Capitolul 7.

GENEZA FORMĂRII INTELECTUALITĂȚII ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ: PROBLEME ȘI PERSPECTIVE	229
7.1. Locul și rolul instituțiilor de învățământ superior în formarea viitorilor intelectuali	229
7.2. Importanța științelor socio-umane în constituirea unor noi generații de intelectuali	234

ÎNCHEIERE	249
BIBLIOGRAFIE	253
SUMMARY	271
CONTENTS.....	274

Capitolul 1.

FUNDAMENTELE TEORETICE ȘI PRINCIPIILE METODOLOGICE ALE CERCETĂRII FENOMENULUI INTELECTUALITĂȚII ȘI ROLULUI EI ÎN SOCIETATEA CONTEMPORANĂ GLOBALIZATĂ

1.1. Definirea noțiunii de „intelectualitate” și aspectele ei conceptuale

Problemei analizei și elucidării esenței noțiunii și fenomenului social specific „intelectualitate” îi sunt consacrate numeroase studii în diferite state ale lumii, mai ales, în Franța, și Germania, la care ne vom referi în această lucrare. O atenție anumită este acordată acestei probleme actuale și, totodată, controversate, în literatura de specialitate din Rusia. Savanții ruși tratează frecvent problema locului și rolului intelectualității în societatea contemporană¹, iar la *Universitatea Umanitară de Stat din Moscova* sunt organizate cu regularitate *Conferințe Internaționale* unde sunt abordate problemele ce se referă la diverse aspecte ale investigării problematicei intelectualității². Însă, în pofida eforturilor savanților ruși de a stabili locul și

¹ A se vedea: *Судьба российской интеллигенции*. СПб., 1999; Шевченко, В.Н. *Интеллигенция и общественность в российском обществе: история и современность*. В: *Личность. Культура. Общество*. 2002, Т. IV, № 3-4 (13-14), с. 107-128; Росляков, А.Б. *Имидж современной российской интеллигенции в средствах массовой информации (сущность, содержание, механизмы репрезентации)*: Автореф. дис... канд. социол. наук. Москва, 2003 и др.

² A se vedea: *Ценностная и социальная идентичность российской гуманитарной интеллигенции: Тезисы всерос. теорет.-методол. конференции*. Москва, 26-27 апреля 2000 г. /РГГУ, Москва, 2000; *Интеллигенция и современность*. Вып. 2. Сб. статей по материалам науч. конференций «Социальный статус и имидж гуманитарной интеллигенции». РГГУ, 13-14 марта 2001 г.; «*Интеллигенция и молодежь: право на лидерство и идеалы*». РГГУ, МГСА, 21 декабря 2000 г. / РГГУ; МГСА, Москва, 2001; *Гражданские позиции интеллигенции: «Камо грядеши?»*: Сб. статей по материалам Междунар. теор.-методол. конференции. 31 марта 2004 г. / РГГУ, Москва, 2004; *Ценности общества и ценности интеллигенции*: Сб. статей по материалам VII Междунар. теор.-методол. конференции. 7 апр. 2006 г. /РГГУ, Москва, 2006; и др.

rolul intelectualității în societatea post-totalitară, putem susține cu certitudine că elita intelectuală din Rusia de la 2008 încoace, de când Kremlinul a declanșat războaie de cotropire asupra Georgiei și Ucrainei sprijină în mod tacit regimul totalitar a lui Putin și nu critică aceste acțiuni criminale împotriva vecinilor săi. Astfel, cu concursul intelectualității ruse, această țară s-a transformat într-un stat terorist care utilizează politicile națiste din Germania din '30-40 a secolului trecut.

Problema în cauză este abordată și în spațiul românesc, fiind prezentă în literatura de specialitate (filosofie socială, sociologie, politologie, tranzitologie etc.). În anul 2007 la *Universitatea Tehnică din Moldova* Catedra de Științe Socio-umane a organizat *Conferința Științifică interuniversitară „Intelectualitatea Republicii Moldova în perioada de tranziție (sfârșitul sec. XX- încep. sec. XXI)”*, care a dezbătut cele mai stringente probleme ce se referă la esența, locul și rolul intelectualității în societate în general și a intelectualilor autohtoni în perioada de tranziție de la societatea totalitaristă la cea democratică, în mod special¹. În același timp, câțiva ani la rând la Universitatea de Stat din Moldova sunt promovate Conferințe Științifice cu genericul *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*² unde sunt puse în dezbatere cele mai importante probleme ce se referă la intelectualitate în general și la intelectualitatea din spațiul românesc, în mod special.

Cercetarea fenomenului social - intelectualitatea, constituie un domeniu de studiu cu caracter interdisciplinar care este investigat de savanți din cadrul diferitor științe socio-umane – istorie, filosofie, sociologie, politologie, culturologie, filologie etc. În pofida diversității de opinii, pot fi scoase la iveală un șir de probleme care necesită să fie tratate și dezbătute de către savanții care studiază diverse sfere ale vieții sociale a societății, inclusiv și cea ce ține de rostul intelectualității în existența socială.

Filosoful român Remus Câmpeanu, susținea că interpretarea și tratarea elitelor intelectuale menține anumite confuzii conceptuale în ceea ce privește definirea categoriei și terminologia utilizată cu privire la acest fenomen social³. În lucrările de specialitate apare când noțiunea de „intelectualitate”, când cea de „intelighenție”, ultima fiind utilizată, în mod preponderent, pentru a da culoare studiilor, fără a se explica din ce considerente se apelează la varianta respectivă. Pentru a evalua ponderea și semnificația intelectualității în structurile elitare, este necesar de a ne întoarce la istoria filosofiei.

¹ A se vedea: *Intelectualitatea Republicii Moldova în perioada de tranziție (sfârș. sec. XX - încep. sec. XXI)*. Conf. șt. interuniv.; materialele comunic. științ. 3 apr. 2007. Col. red.: Mihai Braga [et. al.], Chișinău: UTM, 2007.

² *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism*. Conferință Științifică cu participare Internațională, Ed. a II-a, organizată la 14-16 octombrie 2021 de către Facultatea de Istorie și Filosofie a USM.

³ Câmpeanu, R. *Intelectualitatea româna din Transilvania în veacul al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 1999, p. 2. Disponibil pe: www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/CampianRemus/intelectualitatea.pdf

În opinia filosofului și epistemologului francez Georges Gusdorf, secolul al XVIII-lea este decisiv din punctul de vedere al transformării intelectualității într-o reală clasă socială, așa-numita clasă culturală¹. După o îndelungată perioadă de analfabetism, de crearea unor piedici în educație și de înăbușire culturală, în care doar câteva orașe constituiau focare de dezbatere a unor idei noi, iar spiritualitatea era un privilegiu al câtorva inițiați, veacul luminilor, prin filosofia și prin absolutismul său reformist, începe să pună problema răspândirii cunoașterii. În opinia lui, se dilata, astfel, o lume a societăților academice, care nu reușește să promoveze schimbări spectaculoase. În fond, în această epocă de metamorfoză a mentalităților, cultura europeană nu reprezenta altceva decât o sferă care cuprindea câteva zeci de mii de persoane, ceea ce, deși era puțin, însemna mult mai mult decât în evul mediu.

Analiza explicită a acestui fenomen social efectuată de G. Gusdorf, poate fi aplicată și în cazul Europei central-răsăritene, unde, de asemenea, profesionalizarea a contribuit, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la dezvoltarea rețelei de învățământ și conturarea primelor planuri academice, la avântul științei și diversificarea ramurilor ei, la apariția unor noi orientări în literatură și istorie, la modificarea curentelor artistice etc., chiar dacă, în această zonă geografică, evoluția este influențată de predominantele fenomene legate de maturizarea conștiințelor naționale. Însă, un singur aspect rămâne confuz în argumentația lui G. Gusdorf, și anume acela că el pune semnul de egalitate între intelectualitatea și inteligenția europeană, nefiind preocupat de problema delimitării lor conceptuale. Sinteza sa cuprinzătoare nici nu și-a propus, de altfel, să dea un răspuns unei dezbateri relativ îndelungate pe această temă.

În această ordine de idei, apare, în mod inevitabil, întrebarea: Sunt sau nu, în istoria elitelor, intelectualitatea și inteligenția concepte similare? Soluțiile oferite de diverși savanți în cadrul literaturii de specialitate, continuă să rămână, până astăzi, diferite. Unele, sunt extrem de ample, inteligenția fiind considerată acea parte a națiunii care aspiră spre independența gândirii². Altele, susțin ca inteligenția reprezintă categoria care se află în vârful oricărui domeniu de activitate intelectuală (artă, literatură, religie, știință, tehnică, politică, administrație, educație etc.). Prin definiția dată de filosoful danez Theodor Julius Geiger, se reunesc în inteligenție reprezentanții performanți ai tuturor claselor sociale, de la cele tradiționale - nobile, cler - până la cele recente³. Totodată, filosofia marxistă a extins sensul termenului și, pentru că nu îl putea încadra în proporțiile de clasă date, aprecia că

¹ Gusdorf, G. *Les principes de la pensée au siècle des Lumières*, Paris, 1971, partea a IV-a, capitolul I.

² Mirsky, Dm. *The Intelligentsia of Great Britain*. Translated by Alec Brown, Londra, 1935, p. 273.

³ Geiger, Th. *The Danish Intelligentsia from the Reformation to the present time*, Copenhaga, 1949, p. 10.

inteligența este rezultatul unei noi diviziuni a muncii. Prin urmare, noțiunea în cauză se confundă cu cea de intelectualitate, iar istoria inteligenței este văzută ca o istorie a intelectualității¹.

În același timp, analiza literaturii de profil, ne denotă faptul că în cadrul ei nu lipsesc nici tendințele de a restrânge definiția inteligenței până la anumite trăsături care par incomplete pentru a o pune într-o reală valoare. În acest sens, s-a ajuns până la ideea că ea cuprinde numai pe absolvenții instituțiilor de învățământ superior². La polul celălalt s-au situat definițiile mai comode, conform cărora inteligența reprezintă suma creatorilor și consumatorilor de bunuri culturale.

Totuși, sensul mai restrictiv, cel care condiționează apartenența la această sferă de parcurgere a sistemului educativ, se pare că este predominant. În diverse lucrări se întâlnesc, tot mai des, opiniile potrivit cărora inteligența înglobează toate grupurile intelectuale, pe cei bine educați din diferite straturi sociale, indiferent de epocă sau zonă geografică. Viziunea aceasta, deși formulată în alți termeni, nu este prea depărtată de cea a ideologilor din fostele state comuniste, care interpretau inteligența ca intelectualitate muncitoare, o clasa a celor cu studii superioare, de la academicieni la clerul inferior³.

Uneori, inteligența este tratată în literatura de specialitate ca încorporată în masa mai largă a intelectualității, iar altădată, intelectualitatea este abordată ca o parte componentă a inteligenței. În unele cazuri (englezul Robert William Seton-Watson, G. Gusdorf etc.), cele două noțiuni sunt egalizate, în scopul simplificării metodelor de cercetare. Preluând tema elitelor, scrisul istoric transferă dezbaterile sociologice legate de terminologie în propriul domeniu, fără a aduce întotdeauna explicațiile de rigoare. Apelul istoriei sociale la știința sociologiei își câștigă, în așa mod, un caracter de permanență, iar încercările de definire a noțiunilor în cauză se revarsă cu generozitate. În timp ce filosoful și sociologul german Karl Mannheim, celebrul creator de școală sociologică și de filosofie socială, consideră că inteligența reprezintă stratul cel mai complet al intelectualității, cel care interpretează fenomenele sociale și orientează societatea în baza coordonatelor cerute⁴, alți specialiști în domeniu nici măcar nu evaluează conceptul ca fiind unul elitar, ci îl apreciază, conform unor criterii foarte vagi, drept categorie a tuturor celor ce gândesc⁵.

¹ A se vedea, spre exemplu: Filchev, N. *The Intelligentsia in Bulgaria*, Sofia, 1964.

² Kolsall, R.K.; Poole, An.; Kuhn, Annette Graduates. *The Sociology of an Elite*, Londra, 1972.

³ A se vedea: *The Intelligentsia and the Intellectuals. Theory, Method and Case Study*, Beverly Hills, CA: Sage, 1977.

⁴ Mannheim, K. *Man and Society in an Age of Reconstruction*, New-York: Harcourt, Brace & World, 1940.

⁵ Ludz, Peter C. *What is an intellectual?* In: *The Intelligentsia and the Intellectuals. Theory, Method and Case Study*, London, 1977, pp. 201-219.

Câteodată, definițiile în cauză încorporează în sine trăsături mai subtile. Spre exemplu, sociologul american Alvin W. Gouldner, consideră că în interiorul noii clase ce își câștigă existența prin activitatea spirituală, sunt conturate trei grupări, toate elitare: o grupare a inteligenței, a cărei interese fundamentale sunt tehnice, una a intelectualității, cu obiective critice, emancipatorii, hermeneutice și, deseori, politice, și, nu în ultimul rând, una a birocrăției, o elită mai puțin capabilă, dar necesară¹.

Examinând definițiile celor două concepte, putem conchide că specialiștii în domeniu au tendința de a trata cu superficialitate raportul intelectualitate-inteligenție. În același timp, putem constata că fiecare autor ce se ocupă de cercetarea acestui fenomen social utilizează metode proprii de întrebuițare a termenilor intelectualitate/inteligenție, care, de cele mai multe ori, par interschimbabili.

Numeroasele tentative de a efectua o decantare conceptuală a noțiunilor în cauză lasă să se întrevadă o singură concluzie certă, și anume, aceea că nici una dintre teorii nu este destul de argumentată pentru a fi pe deplin plauzibilă în delimitarea noțiunilor „intelectualitate” și „inteligenție”. De aceea, pentru a menține în această monografie coerența metodologică necesară, ne raliem opiniei, conform căreia, vom considera inteligenția ca intelectualitate, termeni care vor fi tratați cu înțelesuri similare, ce desemnează, în fapt, aceeași categorie filosofică. Teza selectată, după cum am menționat mai sus, este una dintre cele mai agreeate și în sociologie². Fără a avea certitudinea că am ales calea optimă, cu atât mai mult cu cât originea latină a celor doi termeni, *intellegentia* și *intellectus*, diferențiază, oarecum, cunoașterea prin rațiune de cunoașterea prin simțire, noi alegem varianta unificării noțiunilor în sensul de intelectualitate.

În acest sens, în opinia lui R. Câmpeanu, este necesară o precizare de ordin metodologic. Dacă în Occident pătura socială a absolvenților învățământului superior este consistentă și diversă, în răsăritul Europei, epoca analizată (sec. al XIII-lea) lasă să se întrevadă o ierarhizare mai simplă a marilor grupe sociale. De-abia spre sfârșitul secolului, ponderea celor cu studii superioare începe să se facă simțită în derularea fenomenelor sociale. Pentru a nuanța evaluarea structurală, suntem nevoiți, în această zonă, să acordăm atenție tuturor segmentelor sociale care prin orizont ideologic s-au situat deasupra lumii satului medieval. Este motivul pentru care trebuie extins conceptul de intelectualitate și asupra absolvenților de învățământ mediu³.

De altfel, însăși originea noțiunii de „inteligenție” este atribuită de sociologul polonez Aleksander Gella, spațiului central-răsăritean, Rusiei sau

¹ Gouldner, Al.W., *The Frame of Intellectuals and the Rise of the New Class*, London; New York: Macmillan, 1979.

² *Intellectuals, Universities and the State in Western Modern Societies*, London: University of California Press, 1987.

³ Câmpeanu, R., *op.cit.*, p. 5.

Poloniei. Având în vedere faptul că termenul are rădăcină latină, se pare că a fost folosit pentru prima dată în Polonia, desemnând un strat social energetic, bine educat, omogen, cu acces în sferile puterii pe baza unei diplome care oferea, pe lângă siguranța profesiei, și confortul unui titlu, a unei demnități pe viață¹. Termenul utilizat în mod curent în Rusia, este preluat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, în Germania și Franța, răspândindu-se apoi în întreaga Europă și având un înțeles similar cu cel de intelectualitate.

Noțiunea în cauză care era concepută în calitate de indicator a unui grup social, preocupat de activitatea intelectuală, a fost utilizată pentru prima dată în literatura de origine slavă. Poetul rus Vasile Jukovsky, folosește acest termen într-o scrisoare din 2 februarie 1836 prin care caracterizează în mod ironic nobilimea din Saint Petersburg, numind-o „toată intelighenția europeană rusească”. În cultura rusă, termenului „intelighenția” a fost introdus în circuitul publicistic în deceniul șapte a secolului al XIX-lea, de scriitorul Petru Boborâchin, care a început să-l utilizeze în presa scrisă. Însuși P. Boborâchin, declara că a împrumutat acest termen din cultura germană, unde era utilizat pentru desemnarea acelei pătri sociale, reprezentanții căreia sunt ocupați cu munca intelectuală. Declarându-se „părintele” acestei noi noțiuni, P. Boborâchin insista asupra unui sens deosebit atribuit „inteleghenției”, ca oameni „de o înaltă cultură intelectuală și etică”. În opinia sa, intelighenția din Rusia reprezenta un fenomen etico-moral pur rusesc. La intelighenție erau atribuiți membrii diferitelor grupuri profesionale, ce aparțineau diferitor mișcări politice, însă care aveau un fundament etico-spiritual comun². Am remarcat anterior că în literatura de specialitate există un alt punct de vedere, după care conceptul „intelighenția” a fost folosit mai întâi în presa poloneză, apoi a fost preluat de presa rusească în anii 40 ai secolului al XIX-lea, dar a intrat în uzul comun în anii 60 ai secolului al XIX-lea³.

În opinia istoricului rus Vitalie Tepikin, care în viziunea *Yale University* din S.U.A., este unul din fondatorii direcției științifice „Teoria intelectualității” și a altor cercetători ruși din domeniu, intelectualitatea este un fenomen pur rusesc⁴. Ei tratează intelectualitatea în calitate de fenomen social specific, care s-a constituit în rezultatul reformelor lui Petru cel Mare. În acea perioadă, societatea rusă era divizată în două categorii – una întunecată, lipsită de studii și alta destul de redusă la număr, fiind iluminată, ce a realizat studii în apus, din rândul căreia, ulterior s-a format intelectualitatea.

Din punctul nostru de vedere, această afirmație este una greșită, pe motiv că chiar în ea este specificat faptul că primii intelectuali ruși s-au format

¹ Gella, Al., *An introduction to the sociology of the intelligentsia*. In: *The Intelligentsia and the Intellectuals. Theory, Method and Case Study*, London, 1977, pp. 220-238.

² A se vedea: Сдвижков, Д.А. *Интеллигенция в истории: образованный человек в представлениях и социальной действительности*, Москва: ИВИ РАН, 2001.

³ Савчук, В. *Инакомыслие или конформизм*. В: *Логос*, 2005, № 6, с. 233.

⁴ A se vedea, spre exemplu: Тепикин, В. *Культура и интеллигенция*, Иваново: ИвГУ, 2006.

în statele occidentale, ca apoi au influențat la formarea intelectualității din Rusia în secolului al XIX-lea. Celebrul filosof francez Raymond Aron scria că „însăși termenul „intelighenție” se pare, că pentru prima dată a fost utilizat în Rusia în secolului al XIX-lea, care indica pe acei care învățau în universități și erau familiarizați cu cultura apuseană, care au format un grup mic ce nu se îngloba în structura claselor tradiționale. Ei erau fii ai aristocraților, copii din familiile burgheze, iar unii proveneau și din familii țărănești înstărite. Ruși de vechea societate, ei se considerau în calitate de grup social unitar datorită cunoștințelor acumulate și a unei poziții solitare față de regimul existent. Toate acestea, în concordanță cu spiritul științific și ideile liberale, îi îndreptau pe acești intelectuali spre revoluție¹. Într-adevăr, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea problemei intelectualității în literatura științifică din Rusia i-a fost acordată o importanță considerabilă². Anume aceste împrejurări au creat impresia greșită despre aceea că intelectualitatea ca fenomen social a apărut în Rusia. Totodată, trebuie să remarcăm faptul că în Rusia post-sovietică, problema intelectualității este în centrul atenției savanților din cadrul diferitelor discipline științifice. Prin urmare, putem conchide, că acest fenomen social, intelectualitatea, s-a decantat inițial în Europa apuseană, iar ulterior s-a răspândit și în Europa răsăriteană, inclusiv în Rusia.

Din perspectiva specialiștilor în domeniu, în *Epoca iluminismului*, intelectualitatea sau intelighenția este mai puțin interesantă în faza în care ea devine o componentă politică, ceea ce se desfășoară destul de târziu. Pentru cercetătorii secolului al XVIII-lea, prioritară devine etapa de formare a acestei categorii, bineînțeles, în acest caz, atenția fiind focalizată asupra centrului continentului, prima zonă care a atribuit intelighenției o încărcătură socială. În calitate de „cuibar” al conceptului, spațiul central-european înregistrează diferențe semnificative de condiții care generează apariția noului grup social.

Trecând peste dezbaterile privind definirea intelectualității în raport cu intelighenția, care, deși au beneficiat de aportul unor specialiști de marcă, precum sociologii K. Mannheim sau Th. Geiger, ele sunt departe de a fi finalizate. Trebuie să observăm că, pentru grupurile sociale pe care se presupune că le încorporează cele două concepte, se mai utilizează și alți termeni. În opinia profesorului american Mario Biagioli, în evul mediu, noțiunea de savant era suficientă în acoperirea segmentului social al celor preocupați de independența gândirii, a căror abilitate profesională se manifesta în societăți științifice, cu protocoale și etichete asemenea celor de la curțile regale³.

În secolului al XVIII-lea, perioada în care se considera că rațiunea este singura care este în stare să „lumineze” calea spre realizarea fericirii umane,

¹ Арон, Р., *Опиум интеллектуалов*. В: Логос, 2005, № 6 (51), с. 185.

² A se vedea: Вехи. Сборник статей о русской интеллигенции, Москва, 1909.

³ Biagioli, M., *Le prince et les savants: la civilité scientifique en 17e siècle*. In: Annales, 50 (1995), nr. 6, pp. 1417-1454.

pentru același grup social, redimensionat de această dată, alături de noțiunile de intelectualitate sau inteligență, erau utilizate sintagmele precum cele de elită a cunoașterii¹, clasă culturală², sau clasă ideologică³. Istoriografia rusă nu ezită să utilizeze noțiunea de gânditor, incluzând în ea pe toți cei care, de la epoca țarului rus Petru I, până aproape la jumătatea secolului al XIX-lea, au fost preocupați de politica mercantilă, au elaborat și tipărit lucrări economice, demografice, politice, științifice și juridice, au activat în învățământ, s-au afirmat în administrația publică sau și-au perfecționat studiile în străinătate.

Chiar din deceniul al doilea al veacului luminilor, studenții ruși încep să frecventeze universitățile din Anglia sau Scoția, iar numărul lor a crescut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ei preluând și popularizând, la revenirea în patrie, teoriile celebrului economist englez Adam Smith. Totodată, un șir întreg de gânditori ca Petru Rychkov, Simion Desnitsky, Ivan Tretyakov, Dmitrii Golitsyn sau Alexandru Radischev, au continuat, în planul mentalității, marele efort de întoarcere a imperiului rus înspre Europa⁴. Acțiunea se intensifică și printr-o altă tendință, anume aceea de asimilare a unor specialiști străini în aparatul de stat, dând astfel un caracter de reciprocitate relațiilor cu vestul continentului european.

În acest context, este destul de adecvată opinia Dorinei Roșca, care a sesizat în mod explicit faptul că au existat două abordări a noțiunii de „intelectualitate”, cea ce îi deosebește pe *intelectualii* definiți de tradiția franceză prin funcția lor contestatară față de puterea publică, și cea a *inteligenței* rusești, care inițial se referea la persoane publice bine educate, dar care ulterior s-a apropiat de sensul definiției franceze⁵.

Pentru a concluziona vizavi de sensul noțiunilor ce se referă la intelectualitate, ne raliem opiniei lui R. Câmpeanu, care susținea: „Se poate observa că, indiferent de noțiunile sau sintagmele folosite, sinonime cu intelectualitatea - inteligență, elită a cunoașterii, clasă culturală, clasă ideologică, gânditori, cunoscători ai scrisului etc. și trecând peste variatele definiții ale categoriei, toate au un numitor comun, o trăsătură unică, și anume aceea că se referă la absolvenți ai școlilor de diferite grade. În reliefarea evoluției sociale a intelectualității, istoria învățământului joacă deci un rol prioritar”⁶.

În sens sociologic și filosofic, intelectualitatea poate fi determinată ca un grup social specific care creează valorile spirituale, le păstrează și translează

¹ A se vedea: Etzioni-Halevy, E. *The knowledge elite and the failure of prophecy*, London: George Allen & Unwin, 1985.

² Gusdorf, G., *op.cit.*, partea a IV-a, capitolul I.

³ A se vedea: Bêteille, A. *Ideologies and intellectuals*, Delhi: Oxford University Press, 1980.

⁴ Anikin, A., *Russian thinkers. Essays on socio-economic thought in the 18th and 19th centuries*, Moscow, 1988, p. 217.

⁵ A se vedea: Roșca, D. *Le grand tournant de la société moldave. „Intellectuels” et capital social dans la transformation post-socialiste*. - Paris: Presses de l'Inalco, 2019.

⁶ Câmpeanu, R., *op.cit.*, p. 9.

și, totodată, le apară și întruchipează în existența socială. În opinia unor specialiști în domeniu, izvorul inițial al noțiunii de „intelectualitate” poate fi considerat cuvântul grecesc „*noesis*” care se traduce în limba română ca „conștiință”, sau „gradul superior de înțelegere” și un alt termen grecesc „*nus*” (minte). La grecii antici exista o înțelegere dublă a „minții”: mintea ca o stare specială, o capacitate supremă, divină și mintea ca un proces de gândire și judecată. Ulterior, în baza acestor cuvinte grecești a apărut termenul latin „intelectualitate”. Prin urmare, reieșind din esența și rolul ei social „intelectualitatea”, poate fi concepută prin noțiunile de „minte”, „spirit”, „înțelepciune”, „gândire”.

Trecând peste explicațiile contextuale de natură pur practică putem constata că mulți cercetători au făcut o confuzie între inteligent și intelectual. Termenul intelectual, al cărui etimon francez s-a creat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, prin substantivizarea adjectivului *intellectuel*. În limba franceză, cuvântul s-a încărcat de istorie și chiar de conotații negative, ironice (evidente în abrevierea familiară și depreciativă *intello*). Dicționarele franțuzești descriu intelectualul ca fiind o categorie socio-profesională, dar și prin tendința individului pentru activitățile intelectuale, spirituale, indiferent de nivelul de pregătire instituțională. În practică, imaginea intelectualului francez este, mai ales, cea a unei persoane publice, implicate în viața culturală și politică.

Definiția dată de *The Concise Oxford Dictionary*¹ selectează ca esențiale facultățile intelectuale: intelectualul este pur și simplu „*a person with a highly developed intellect*” (o persoană cu un intelect foarte dezvoltat). Desigur, se poate discuta despre ceea ce presupune dezvoltarea intellectului (în principiu, educație), dar e cert faptul, că sensul termenului englez nu este prea restrictiv. De fapt, și la filologii români din perioada interbelică Ion Aurel Candrea și Gheorghe Adamescu în *Dicționarul Enciclopedic „Cartea românească”*², intelectualul apărea ca „persoană care și-a cultivat mintea și se servește numai de inteligență spre a judeca lucrurile”. Definițiile mai vagi din dicționarele străine sau din cele românești interbelice au fost înlocuite în perioada totalitarist-comunistă cu un sens marxist, în variantă pur administrativă: intelectualitatea fiind concepută ca o pătură socială.

În *Dicționarul de sociologie Larousse* se menționează că termenul intelectual este un concept recent, datând din timpul *afacerii Dreyfus* (1894-1906), iar sub o altă formă, el reprezintă o categorie socială, desemnată în secolului al XVII-lea prin termenul „umanist”, iar în secolului al XVIII-lea prin termenul „filosof”. Intelectuali sunt definiți aceia, care folosindu-și prestigiul și autoritatea lor de creație, contribuie la exprimarea și popularizarea unor noi valori sau la apărarea celor vechi. Cele mai celebre ilustrări ale

¹ A se vedea: *The Concise Oxford Dictionary. Tenth Edition*, Oxford: Oxford University Press, 1999.

² A se vedea: Candrea, I.A.; Adamescu, Gh. *Dicționarul Enciclopedic ilustrat „Cartea românească”*, București: Editura „Cartea românească”, 1931.

intelectualului în acest sens sunt filosofii - Erasmus (Desiderius) din Rotterdam, iluministul francez François-Marie Arouet Voltaire și scriitorul francez Émile Zola, care a definit rolul intelectualului ca factor social de control asupra puterii politice și de promotor a drepturilor și libertăților individuale. Tot de aici desprindem concepția că intelectualii își dobândesc un renume în domeniul artei, literaturii sau a științei, influența lor socială fiind adesea aparentă.

În continuare, ne vom referi la explicarea termenului „intelligenția” prezent în *Dicționarul de Sociologie Oxford*. Această noțiune, în sens larg, desemnează astăzi orice strat educat al societății - de regulă cel al intelectualilor sau al managerilor - cel care este preocupat de idei. Din punct de vedere istoric, semnificația termenului este mai îngustă, iar originile sale, deși controversate, sunt căutate, de obicei, în limbile rusă sau poloneză de la începutul secolului al XIX-lea. Este de observat, că *Философский энциклопедический словарь* specifică același lucru - termenul „intelligenția” a apărut în Rusia de la mijlocul sec. XIX și din limba rusă a trecut în alte limbi, însă nu sunt indicate în ce limbi s-a încetățenit această noțiune¹.

Dacă apelăm la *The Cambridge Dictionari of philosophi*, atunci constatăm că în el nu se regăsește noțiunea de „intelectualitate” sau „intelligenție”². Totodată, în *Dicționarul explicativ al limbii române*, „intelectualitatea” este tratată în felul următor: 1. Categorie socială neomogenă formată din oameni pentru care munca intelectuală reprezintă sursa principală de existență. 2. Totalitatea intelectualilor; mulțime de intelectuali; inteligență³, iar noțiunea de „intelență” este interpretată astfel: 1. Capacitatea de a înțelege ușor și bine, de a sesiza ceea ce este esențial, de a rezolva situații sau probleme noi pe baza experienței acumulate anterior; deșteptăciune. 2. (În forma *intelligenție*). Totalitatea intelectualilor; intelectualitate⁴. Inteligența reprezintă un nivel ridicat de dezvoltare a inteligenței, educație, cultură înaltă a comportamentului. În viziunea noastră, inteligența constă nu numai în cunoaștere, ci și în capacitatea de a-l înțelege pe celălalt. Ea se manifestă în mii de lucruri mărunte: în puțința de a argumenta cu respect, de a se comporta modest la masă, în capacitatea de a ajuta în liniște pe altul, de a proteja natura, de a nu arunca gunoi în jurul tău și idei proaste. În opinia noastră, această facultate umană (intelență) poate fi înăscută, intuitivă, însă ea poate fi sporită, educată, cultivată prin studii, deși studiile nu sunt în stare să genereze, în mod obligatoriu, inteligență. Ea presupune o muncă de zi cu zi reprezentând o auto-îmbunătățire constantă, rezultatul unui proces educațional uriaș asupra

¹ *Философский энциклопедический словарь*. - Москва: Советская энциклопедия, 1983, c. 210-212.

² A se vedea: *The Cambridge Dictionari of philosophi. Second edition* / edited by Robert Audi, Cambridge University Press, 1999.

³ *Dicționarul explicativ al limbii române*. Ediția a II-a, București: Editura Univers enciclopedic, 1996, p. 497.

⁴ *Idem*.